

В.Б. активно підтримує демократичні процеси в Україні. В.Б. виступає за надання Україні Плану дій щодо набуття членства в НАТО. Крім того, В.Б. вітала ідею асоційованого членства України в Європейському Союзі.

Літ.: Горбик В.О. Британія: суперечності і проблеми. – К., 1980; Зверева Г. И. История Шотландии. – М., 1987; Краткая история Англии. – Минск, 2003; Матвеев В.А. Британія: вчера и сегодня. – М., 1989; Покальчук Ю. Українці у Великій Британії. – Львів, 1999; Кучменко Е.М. Ірландія і Ольстерська проблема. – К., 2000; Маккормак Дж. Історія Ірландії. – К., 2006.

А.Ю.Мартинов.

ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ 1941–1945 – війна СРСР з нацистською Німеччиною та її союзниками – Італією, Румунією, Угорщиною, Словаччиною, Фінляндією. Почалася 22 червня 1941 вторгненням на територію СРСР німецьких військ груп армій “Північ”, “Центр” і “Південь”, що загалом налічували 190 дивізій і 20 бригад, у яких було 5088 тис. солдатів і офіцерів, понад 47 тис. гармат і мінометів, 4,4 тис. танків та штурмових гармат, до 4,4 тис. літаків, за підтримки 190 бойових кораблів. Відповідно до плану бойових дій, СРСР мав бути розгромлений у швидкоплинній, “блискавичній війні”, яка мала на меті: 1) знищення Радянського Союзу як оплоту комунізму й основної перешкоди у здобутті світового панування гітлерівської Німеччини; 2) колонізацію та експлуатацію його територій, передусім сировинних і продовольчих ресурсів України; 3) поневолення та знищення населення, зарахованого нацистами до “неповноцінної раси”. Перший удар агресора прийняли на себе війська, що були зосереджені поблизу кордону: 186 дивізій (2 700 000 тис. осіб), на озброєнні яких було 39,4 тис. гармат і мінометів, 11 тис. танків і 9,1 тис. літаків.

Радянські війська виявилися не готовими до організованого ефективного опору і почали відразу ж відступати, зазнаючи великих втрат. Основною причиною цього були прорахунки і злочинні дії Й. Сталіна, що проявилися у масовому усуненні з армії напередодні війни досвідчених командних кадрів, ігноруванні можливості нападу Німеччини у 1941 тощо. Німецькі війська за лічені дні пробилися до Ленінграда (нині м. Санкт-Петербург), взявши його у блокаду, зайняли територію республік Прибалтики, Білорусь, Молдову. Запеклого характеру набули у перший тиждень війни бої в українському прикордонні. 23-29 червня під Дубно, Луцьком, Ровно (нині м.Рівне) відбулася зустрічна танкова битва між 1-м танковим угрупованням противника і мотомеханізованими корпусами Південно-Західного фронту. У липні в запеклих боях радянські війська під Смоленськом (нині місто в РФ) зірвали спробу гітлерівців захопити Москву. Від 11 липня по 26 вересня тривала Київська оборонна операція 1941. В районі Києва, як і на Кіровоградщині, у ворожому оточенні загинули 6 радянських армій. У

полоні опинилися понад 600 тис. бійців та командирів. Більш тривалою була оборона Одеси 5 серпня – 16 жовтня. На значний час німецький наступ було затримано у Донбасі та під Севастополем. В оборонних боях 1941 зірвано гітлерівські розрахунки на “блискавичну війну”.

Оборонні дії Червоної армії дали можливість перевести на воєнні рейки народне господарство СРСР. Найважливішим заходом була евакуація у східні райони країни до 1500 оборонних підприємств (550 з них – з України). Серед населення розгорнулися патріотичні рухи на допомогу діючій армії. У прифронтових районах створювалися формування народного ополчення, винищувальні батальйони для боротьби з ворожою агентурою тощо. Жителі міст і сіл взяли участь у будівництві оборонних рубежів. Гітлерівський “бліцкриг” зазнав остаточного краху після битви під Москвою 1941-1942 і переходу Червоної армії у контрнаступ. Активний опір радянських військ агресорові сприяв створенню антигітлерівської коаліції, провідну роль у якій відіграли СРСР, США та Велика Британія. Від листопада 1941 США почали поставки до СРСР за ленд-лізом озброєння, продовольства, обмундирування тощо. Було досягнуто принципових домовленостей щодо відкриття другого фронту в Європі.

Після поразки німецьких військ під Москвою за наполяганням Сталіна Червона армія провела ряд операцій з метою розгрому ворога на різних ділянках радянсько-німецького фронту. Але спроби здійснювати оборонну стратегію і одночасно проводити наступальні операції призвели до негативних результатів. Особливо прикрими були поразки радянських військ під Харковом і Керчу, а також під Севастополем. Вермахт, використовуючи стратегічну ініціативу, наприкінці червня 1942 розгорнув загальний наступ на півдні з метою захоплення Кавказу, бакинської нафти і виходу на Близький Схід. У ході цього наступу напрям головного удару був перенацілений на Сталінград (нині м. Волгоград, РФ). 17 липня почалася битва за це місто, і незабаром, вийшовши до Волги, німецькі війська майже повністю ним оволоділи. Інша їхня частина у намаганні пробитися в Закавказзя вийшла до головного Кавказького хребта. На 22 липня 1942 вся Україна була окупована гітлерівцями. Німецька армія захопила територію СРСР площею близько 1 млн 800 тис. км², на якій до війни жило понад 80 млн осіб, вироблялися третина всієї промислової продукції та майже половина продовольства. Окупаційна політика була скерована на масове знищення населення, передусім євреїв, циган, а також політичних противників гітлерівської Німеччини, депортацію молоді на примусові роботи до Німеччини, на розграбування української економіки. На всій окупованій території розгорнувся рух Опору – народна підпільно-партизанська боротьба.

19 листопада 1942 після ретельної підготовки почався великий контрнаступ радянських військ під Сталінградом, під час якого оточено 22 дивізії німецьких, італійських і румунських армій (330 тис. солдатів та офіцерів). Водночас німецькі війська почали відступ з території Північного Кавказу. Перехід стратегічної ініціативи до радянських військ дав змогу вже у грудні 1942 почати визволення південно-східної частини України і прорвати блокаду Ленінграда (січень 1943). На цей час Червона армія

набула цінного бойового досвіду, її було модернізовано й оснащено першокласною зброєю. У цих змінах вирішальну роль відіграла створена, по суті заново, розгалужена і потужна воєнна економіка, зосереджена на Уралі, в Поволжі, Західному Сибіру, самовіддана праця трудівників тилу, в т.ч. сотень тисяч спеціалістів, евакуйованих з України.

Проте, незважаючи на поразку, Німеччина ще зберігала велику військово-потугу і, намагаючись узяти реванш, улітку 1943 здійснила великий наступ у районі Курського виступу радянсько-німецького фронту. Відбивши удар противника, радянські війська, хоча й зазнали великих втрат у танках та живій силі, зуміли розгорнути контрнаступ від м. Великі Луки (нині місто Псковської області, РФ) до Чорного моря, почавши масове вигнання гітлерівців із захоплених ними територій. Допомогу діючій армії надавали партизани, а також населення, яке страждало під окупацією. Центральними подіями останніх місяців 1943 були битва за Дніпро, Київська наступальна операція. Перед тим ворога було вибито з Донбасу та Лівобережжя.

1944, як і в попередні роки, події на території України продовжували впливати на весь хід війни в Європі. Нищівних ударів завдано гітлерівцям на території Білорусі, Російської Федерації (Ленінградсько-Новгородська операція), у Прибалтиці тощо. Битва за Україну, що тривала 680 діб і складалася з 11 стратегічних і 23 фронтових операцій, завершилася 28 жовтня 1944 повним вигнанням гітлерівців з її території. Бойові дії перенесено на території суміжних держав Центральної і Південно-Східної Європи. Визволено Польщу, Чехословаччину, Угорщину, Югославію та ін. Особливо важкими були бої на території Німеччини. У ході Берлінської наступальної операції 1945 радянські війська штурмом оволоділи столицею Німеччини: В.в.в. було завершено.

Літ.: Проєктор Д.М. Фашизм: путь агрессии и гибели. – М., 1989; Великая Отечественная война: Военно-исторические очерки. – М., 1995, кн.1.; Другая война. 1939-1945. – М., 1996.

М.В.Коваль

“ВЕЛИКЕ ЗЕРЦАЛО” – пам’ятка середньовічної писемності, збірка морально-повчальних оповідань з церковно-історичної й апокрифічної літератури та фольклору. Протягом 15–19 ст. справляла вплив на формування суспільних поглядів та літературних традицій в різних країнах Європи. Вперше опублікована 1481 латинською мовою у Нідерландах. Включала близько сотні тематичних упорядкованих творів. Поширенням “В.З.” активно займалися члени чернечого єзуїтського ордену. 1624 збірка, що включала 1951 оповідання, вийшла друком у вільному перекладі польською мовою в Кракові. Інше краківське видання 1633 послужило джерелом для рукописних перекладів українською мовою, здійснених у середині 17 ст., а 1677 – російськомовних копій. Латинськими і польськими виданнями